

Борисав Станковић

СТАРИ ДАНИ

PORTALIBRIS

Борисав Станковић
СТАРИ ДАНИ

Copyright © PortaLibris, 2017.

Сва права задржана укључујући право на репродукцију
у било ком облику у целисти или делимично.

САДРЖАЈ

Ђурђево-дан.....	1
У ноћи.....	8
Станоја.....	20
У виноградима	27
Нушка	37
Наш Божић	44
Стари дани	56
Они	70
Покојникова жена	94

ЂУРЂЕВ-ДАН

Ако икада срце заболи, душа се раздрага и слатка туга обузме душу – то је при успоменама на прошлост, минуле дане, родно место, другове из детињства... Оне, који су помрли, спомињеш с побожношћу и поштовањем, а оне, који су још живи, гледаш чудом како су се променили...

Гледам живу, тесну улицу, ограђену високим зидовима, с великим капијама и разгранатим дрвећем, које се пружа, те је кити зеленилом. Слушам вику другова, где ме зову да идемо на реку и сечемо зелене врбе. Видим мајку, како погурена иде по башти и бере разне траве, па све то са ускршњим јајем и сребрном парицом меће у чанак воде под бокоу ружа.

Сутра је Ђурђев-дан!

Вече. На небу сија месец, а ја седим на прагу и пратим његово јурење преко облака. Просула се она слатка, пуна чежње, месечева светлост, те све обасјала и обавила мекотом и сном. Дрвеће, сенке, шуштање лишћа, цврчање попаца, све то клизи, бруји и обузима душу, а она дрхти и стрепи. Хтела би да полети, али не зна куда? Да бројим звезде? Да певам?... Са улице се чују гласи и бџат корака. По неко запева, глас му се простре, разастре на све стране и полако, дршћући, утоне у ову слатку, летњу, тиху, вечерњу тишину!...

У рану зору буди ме мати. Онако санан и раздраган југарњом свежином идем у башту. Ту, међу цвећем, испод ружа, стоји вода, а по њој плива црвено јаје, здравац, дрен и

друге лековите траве. Свlachим се и купам. Пуцњи и весели гласи проламају јутро. Околина, а нарочито речна, јечи од пуцња пушака и усклика. Тамо, у реци, сваки се купа. Јер ко се тада – на Ђурђев-дан, ујутру, пре сунчева изласка – окупа, биће целе године здрав кô дрен, чије лишће, тада набацано, плива на води...

Пошто се окупах, зађох по башти и отпочех да берем цвеће, које ће мати, са свећом, однети на очев гроб. Међу ружама опазих повећи земљани суд – „ћупче”, покривено лишћем.

– Шта је ово, нано? – питам, а већ сам се саго и дижем мараму којом беше покривено.

– Не, не! Остави, сине, то је *манѿафа*.

Полако дође па и прође подне. Сео сам близу прозора и узео да читам. Из баште душе ветрић. Занесе ме читање, утонуо сам у приповест, па готово и не дишем. Одједном чух кикот, тргох се и погледах, а оно башта пуна комшијских девојака.

Скупиле се око оног ћупчета. Све лепо обучене: на глави им беле, кô снег, мараме – шамије; тесни јелечићи припили им се за обле груди; шалваре широке, лепо набране на боре; рукави од провидних кошуља такође широки, те се из њих слободно помаља бела, обла, пуна ручица... Неке селе у траву, друге клекнуле око цвећа, а треће узеле лишће и њима пуцају, те тако кушају верност и љубав својих драгана.

Нагох се на прозор.

– Шта ћете? – питам их.

– сад ћемо да *вадимо манѿафу*. Знаш ли, да и ти имаш? Метнула је „она”.

– Ех?! – и нагох се јаче к њима.

– Јес', јес'! – повикаше оне – знамо чак и какве су! Њене су ките везане црвеном врпцом и у свакој има по једна лала.

- А ваше?
- Е, ти то не треба да знаш. Него хајде пробуди тету.
- Добро, добро. А смем ли и ја тамо, међу вас, да дођем?
- У твом је двору, па можеш!

И одоше из баште у двориште. Учас почеше долазити и остале из цела комшилука. Жене, девојке, девојчице, деца, све то долажаше, тискаше се око бунара, бираше боља, хладовитија места испод великог дуда и кајсије, који беху одмах до бунара. Како која дође, извади воде из бунара, умије се, полије босе ноге, затим бришући лице „бошчом” седа у хлад и ћерета са осталима. Жагор се све више дизаше. Смех, клицање, угушен прекор услед јака стиска, слатко, страшно кикотање и тихо шапутање – све се то дизаше, брујаше и губљаше у светлом, жарком дану, чија јара трепераше у ваздуху.

Кад се све искупише, дођоше њих неколико у собу, код мене, те пробудише матер. Једна донесе воде, друга јој намести шамију, трећа је поли и убриса пешкиром. Затим је изведоше тамо међу њих и посадише у среду. После донесоше оно „ћупче”, покрише велом једну девојчицу и дадоше јој огледало, те поче вадити из „ћупчета” ките.

Тек што да почну, дође и „она”. Висока, пуна. Црна јој коса у дугим курјуцима пада низ леђа.

Очи велике, црне и покривене дугим, тамним трепавицама; уста мала, пуна, набубрела, али не црвена већ тамнорујна као од велике ватре, опрата, погорела. У јелечету од плаве свиле, шалварама од ћизије, боса у нанулама, с благим и милим осмехом, дође и седе баш до моје матере.

И отпоче се *манџафа*. Моја мати прво је изговори на турском језику, па је онда преведе на српски. Сама мантафа на турском језику кратка је, у стиховима; али у Врању жене, преведећи је на српски, одуже је, иските, и саме допуне.

Прво се изговори *манџафа* на турском, онда се извуче кита, и оној чија је, као у неком преводу, казује се: *манџафа*.

Отпоче:

„Ја не знам шта ми је! Откад те видех, свет ми је тесан. Узалуд игра, песма и веселе, узалуд све! Дођи, душо, или прођи поред пенџера, да те видим, осетим мирис твоје косе и сагледам сјај твојих очију. Ах, девојко моја! да знаш како те волим и гинем за тобом! Дража си ми но рођена мајка и сестра моја, милија ми је твоја танка половина и равна снага, но све благо стамболско! Дођи довече или лупи на капиџик, баџи ми макар камен преко зида, те да га метнем у недра и љубим... Ох дођи, дођи и јави ми се!” ...

Девојчица, покривена велом, завуче руку у ћупче, промеша и извади једну киту. Све се нагнуше да виде чија је. Запламтелих образа, погнуте главе, пружи једну руку и узне киту.

– А чекај...! – повиче једна старија жена и поче је пецкати: – То ли ти свако вече, кад се враћаш с њиве кући, пролазиш онамо, а?

– Ама, тето! – промуца сирото девојче и погледа је погледом пуним молбе.

„... Зашто ми срце џепаш? Не смеј се на другога, не гледај га; свест ми се губи! Тако ми Бога, закукаће кукавица над нашом кућом... Реци ми, погледај ме, насмеј се, те и ја да видим бисер твој, да и мене огреје сунце твојих очију. О девојко! зашто ме убијаш?! – Мајка моја плаче, плаче она, и ја венем. Кажем ти: убила си ме! Немој! тако ти душе, тако ти милоште материне, немој, девојко, не окрећи главе од мене! Зашто кријеш лице у јашмак кад прођем, зашто бежиш у ћилер кад дођем?... Хајде! Видиш, цвеће је замири-сало, ђул се развио, каранфил расцветао... све мирише и пева, хајде и наше душе да певају... Хајде, девојко! Мајка те моја чека. Ђул’су је накупила за твоје русе косе, баклаву за

медна ти уста, шербет и маџун да те рани и чува... Хајде! Реци само, па ето мене да те водим у кућу своју, рај твој!"...

Од треће мантафе чух само свршетак:

„-- Драги, драги! дођи довече, бићу на капицику. Ево већ три дана како чувам јагоде за тебе. Дођи, куцни на капицик, пусти кроз рупу свој глас, те да осетим дах ти врео. Дођи! Колико пута чекам у башти и гледам на твој пенџер... Драги, душо душе! дођи да осетим рај свој и изумрем на уст'ма ти?"...

И кита се појави. „Чија је?" – вичу све раздрагано, али се од стида ниједна за њу не јави. Оставише је на страну.

„Први пут изиђох у башту, узабрах цвет, помирисах га, али из њега изиђе оса и уједе ме. Тако и ти, драги. Први пут кад ме виде, слатко ме по гледа. После, замрси косе моје густе, раскопча јелек, разгрну груди и љубљаше ме. Комшике, црне душе, рекоше ти да сам неверна, и ти ме, наружену, остави. Срце ми пуца, али још те волим. Иди другима, љуби их, целивај, па опет дођи, драги, мени. Не љутим се ја, већ хвалим Бога што ми те даде. А још више ћу да га хвалим и славим, ако ми се опет вратиш и целиваш ме... Ах, моје цвеће тако лепо цвета, јер га сузама заливам; тице ми тако слатко и тужно поју, јер их леблебијом храним, што сам за тебе чувала... Дођи, драги, дођи, мили!"...

И отпочеше се ређати све лепша за лепшом. Сунце беше већ клонуло, хладовина се раширила, а из баште пирка ветрић. Међу грањем ружâ и јоргована извија славуј, а поврх дрвећа, кућа и целог овог зеленила, у светлом зраку, кликће шева. Оне се све скупиле, згуриле и, зајапурених образа, светлих погледа, заталасаних груди, слушају *манџафе*, а ручицама стискају срце, да им не куца тако јако и силно...

Одједном изиђе и моја. Познадоше је по црвеној врпци. Мати је, при преводу, поче извртати. Али узе друга жена и поче је преводити:

„Не бој се ти мене! У дно мора сићи ћу, да извадим алем за твоје чело; злато целог света донећу ти, да те украсим, накитим и нагиздам!... Све што се може, то ћу ја да учиним, само тебе да обасјам и узнесем... Ах, да знаш како ми душа гори за твојим дахом, како груди страшно дишу за твојим недрима?... Дођи у моју башту, набери цвеће, накити се њиме. Па тако закићена, урешена и умивена јутарњом росом, падни на моје крило, да те нијам и љуљкам... да сневаш леп санак, да сневаш мене и моје жеље... Кад месец обасја, ноћ дође, јави ми се. Реци ми да ме волиш, те да лакше спавам... да ме не пије светлост месечева и блага, тиха ноћ... Хоћеш ли? Узећемо се за руке, поћи ћемо у свет, да се љубимо и грлимо... Бежаћемо далеко, далеко!“

Изиђе и њена:

„Сву ноћ седим и мислим на тебе. Ђерђев не могу да држим. Ако везем, везем твоје око и уста; ако певам, певам твоје песме! ... Ах, да знаш, драги, како те жељно чекам? Како ми сва снага трепти кô лист на гори... Ах!“

Мати умуче. Она се нагнула к њој, ручицом јој запушила уста, а, од стида сва зажарена и уздрхтала, сакрила лице у њена недра.

– Тето, молим ти се, стани... Слатка тето!... – шапуће и све више у крило моје матере крије лице.

– А... Не може! – викнуше остале.

– Стани, ох стани! – шапуће она очајно.

Мати метну руку у ћупче, па кад виде да у њему нема више кита, шану јој нешто, она скочи, узе од девојчице оно ћупче и поче прскати водом из њега све остале. Јер која буде том водом попрскана биће скоро удата.

И она их прскаше. Под пазухом јој ћупче, задигла шалваре, шамија јој пала, коса се разбарушила, јелек попустио... Једва дишући, сва зажарена, врела, прскаше она другарице, које бежаху испред ње смејући се и кикоћући.

Са зајапуреним лицем и кô крв рујним устима дође она и до мене, заста – па онда голом до лаката, белом ручицом зграби воде и попрска ме.

– На! Ево и тебе!

У том њеном раздраганом усклику беше толико пркоса и љубави, да ми душа полете. Потрчах за њом.

Она бежаше испред мене, смејући ми се и нављаш за-стајкујући да је стигнем.

– Држ' је, држ'! – викнуше остале, и сви потрчасмо за њом.

Шалваре јој шуштаху, прамени расплетене косе шибаху је по плећима, а она се превија, бежи, смеје слатко, силно, раздрагано... Трчим, јурим, а не видим ништа сем витког јој и облог стаса, развијених плећа, свилених шалвара и расплетене, дуге јој косе. Стигох је. Отимам јој оно ћупче, а она се тресе, грца, брани се и несвесно припија уз мене. Из за-жарених јој образа тек што крв није канула. Зажмурила, на-слонила се целим телом на мене, стисла ми грчевито руку, а из сувих јој, немих уста иде врео, сладах дах. Тако при-грљену, стиснуту и обамрлу држах је у наручју. Оне друге стале и тапшу рукама. Осећах стид; али је ипак не пуштах од себе. У зраку бруји клик девојака и њихово тапшање, из баште пирка свеж ветрић, а хладовина са свежином се све више шири... Рука ми се дотаче њених топлих груди, клец-нух, стиснух је; глава ми клону више њеног рамена, те мој образ додирну њен, и не знам ни сâм зашто шапнух:

– Пасо!

Она се трже, стресе и освести. Погледа ме уплашено и гласом који опија и заноси, дршћући, једва чујно, протепа:

– Немој! Срамота је!

У НОЋИ

На њиви је седела Цвета и очекивала мужа, Јована, да доведе воду, те да натопе дуван, што су још прошле недеље засадили, а никако до сад „навадили”. Она беше села, згурила се, наслонила браду на скупљена колена и гледала је сањивим погледом у топлу, тамну ноћ. По пољу, свуда око ње, виђаху се људи, како по избразданим засађеним њивама раде при фењерима. На истоку оцртаваху се брегови и била планинска, одударајући од тамнорујна неба, на коме требаше да изиђе месец; а испред ње, по реци и путу, дижаху се високе тополе и густе врбе, те у овој тамној ноћи са својим шуштањем и нијањем изгледаху као жива, људска бића... Покаткад чуо би се туп, металан звук мотике, промукли гласови раденика и њихово дозивање, али је све то, опет, на махове, разносио још топао ветрић, који је пиркао преко ове равнице.

Цвета беше мртва уморна, али се силом савлађиваше да не заспи. Одједном она чу бџт људских корака који јој се приближаваху, и после разабра глас свога мужа.

– Ето, на! – говораше он некоме. – Погле, брате мој: целе године суша, ни капке воде да падне... Гле, како је увело, грехота човека и да погледа... Ето, од десет корена ако један прихвати. Несрећа, кажем ти!...

– Истина, истина! – одговараше онај други.

– Боже, опет он?! – Трже се Цвета преплашено, кад чу онај други, више женски но мушки глас. И затим брзо се

диже, и, као бежећи, уђе у њиву, узне мотику и поче копати. У томе дође Јован.

– Радиш ли? – ослови је. Затим скину мотику с рамена, заби је у земљу, остави фењер и седе на међу. – Ходи овамо, газда Стојане. – Окрену се он ономе који иђаше за њим. – Ходи, седи мало.

– Сад, сад! – чу се. И несигурним корацима, упадајући с једне и с друге стране међе, указа се висока, протегласта прилика, такође с фењером и мотиком. – 'Бро вече! Радите ли? – упита он тихо и некако плашљиво.

Цвета на поздрав ништа не одговори. Тобоже, занета послом, Није чула.

– Ето мучимо се, газда, као свака сиротиња – одговори му Јован и помаче се, те му начини места до себе. – Седи. Одмори се. Хоћеш дувана?

– Па могу. Дај! – И, обзирујући се, полако седе, скрсти ноге и узне да савија и пуши дуван, али невешто и брзо. Међутим, Јован отпоче да му се тужи на зле године, рђава времена, општину, воденичаре и на све што му сметаше, те не могаше да добије воде. Стојан га слушаше, климаше главом у повлад, пушаше одговарајући му оретко и кратко. И ко зна докле би то тако трајало, да Јован одједном не ђипи, нагну се над земљом и ослушну; па кад чу како вода издалека долази, оно њено милење, тих жубор, баџи од радости цигару, зграби поново мотику и без фењера отрча у сусрет.

– Цвето, справљај те бразде – рече њој која једнако копаше подалеко од њих. – А ти, газда, чекај; ето мене сад, одмах... – Е-е-хеј! – растегну он весело и изгуби се у ноћ.

Стојан као да се уплаши од његова нагла одласка, јер се и он брзо диже и пође за њим, али се опет врати, седе, и узне да чупка суву траву, слушајући Цветине ударце мотиком. Одједном према Цвети опколи руком уста и тихо викну:

– Цвето!

Али од ње не чу одзива до само ударце мотике.

– Цвето! – викну он јаче.

Она опет ћути.

– Цвето, чујеш ли? – И наже се, напреже слух и очи, али виде само њу како се згурила, па удара силно мотиком, из које понекад, кад наиђе на камен, одсевне светлац. – Цвето, дођи, или... – И хтеде да се дигне, али се трже изненађено, кад виде њу где дође и наже се над њим.

– Што си дошô? – упита га она пригушено.

– Ја?! – Загрцну се он и уплаши. – Несам, веруј, него знаш, пођох на њиву, и твој ме човек нађе, те – дођосмо! А ти се љутиш?

– Одмах да си ишô! – И окрену се љутито од њега.

– Љутиш ли се? Немој!

– Не љутим се. – Поче она да гута, као сузе. – Не љутим се, али шта ће да каже свет, људи! Иди, ако мислиш добра. Шта хоћеш ти? Та ја сам жена!

– Истина је – одговори он меко.

– Па кад је истина, што долазиш? Што ме не оставиш? ... Ето, имаш жену, децу.

– Ех – одби он руком – не спомињи ми.

– Да, ти имаш, а ја? Па још и то, да нешто он чује, онда где ћу ја, где?

– Немој, Цвето – викну он кад осети како јој на плач глас задрхта. – Идем, ево одмах, сад. Истина што кажеш, али ја. Знаш ти мене. Ја само онако... дођох да те видим. А ти, ето, баш кад хоћеш, нећу више, нећу... збогом!

Она му не пружи руку, да се с њим рукује, него се одмаче од њега и рече оштро:

– Збогом. Иди.

– Ех, љутиш се ти! – потврди он удивљено и, пребацив мотику преко рамена, оде.

А кад се он изгуби, она брзо, силом и, као бранећи се од нечега, окрену се и узе мотику, да опет продужи копање, шапћући у себи:

– Лаже он, лаже. Опет ће доћи. Ох, а шта тражи? (Ма да је знала.) Што је не оставља већ једном? А да каже мужу – не сме. Јер, какав јој је муж, и крв би потекла... А овамо опет с њиме се виђа; говоре, он јој долази, и муж јој не зна зашта је све то... куд ће јој душа и тело на оном свету?... Грешно је то, грешно... Мајко Богородице!

И отпоче да се крсти, шапуће молитве! Али ова топла ноћ, туп и металан звук мотике, мицање људских сенака с тамним фењерима... још је више то потресе, испуни страхом и слатким сећањем. Памет, насупрот вољи, крштењу, молитвама, поче јој силно стварати и износити све што беше:

. . . Била је дете, кад је њени убоги родитељи дадоше Стојановима, да тамо служи, како би је ови после лепо удомили. Отац Стојанов беше прек и суров човек. По натмуреном и косматом лицу из гледаше да нико од њега није чуо благу и нежну реч. Са женом и Стојаном, који му беше јединац, поступаше као са осталим слугама. Сви су се њега бојали и стрепили од њега. И да не беше матере Стојанове, жене милостива срца, можда би и Цвету постигла судба њених другарица, слушкиња у тако богатим кућама, које бивају или упропашћене од слугу, а некад и од самих газда, или закржљаве од прекомерна рада. Али мати Стојанова поче је пазити, јер се њен Стојан, као дете, најрадије сиграше с њом. И зато је заклањаше од слугу, не даваше јој тежак рад, те се она доцније разви и пролепша. Она њена снага, лепота, једрина заношаше сваког, а највише Стојана, који се доцније, кад је одрастао, готово никад није ни одвајао од ње. Увек су били заједно. На њиви, пољу, увек, увек беху они једно до другог. Он јој никад не даде да осети, е је

она код њих само слушкиња. Свакад јој је поклањао понешто, давао – кријући од оца – жита, брашна и друго, да она однесе својим сиротим родитељима. Беше он благ, миран, тих и раден као нико. Ах, ти дани!

Оду на њиву, да филизе¹ дуван.

Корење их покрива до појаса, под босим но гама криши се и рони суха земља, а око њих, свуда, у недоглед, зеленило и бујност. Свеж, чист и сјајан зрак греје их, те им крв брзига у једре образе. Они раде, кидају младе изданке. Из реке душе ветрић, а из пожњевена поља, стрњишта, допире песма грличина... Раде, утркују се, диркају једно друго, па се споречкају и, тобож расрђени, одмичу се. Ћуте обоје. А овамо гледају се кришом испод ока, а око уста им игра пркосан осмех. Она, у тесном јелечету, повезана шамијом, с несташним и пркосним осмехом на рујним јој устима, гледа га кришом, види: како се он чеше, врпољи, гледа у њу и хоће нешто да јој каже, а она му тада окреће леђа и чини се невешта.

– Цвето! – вели он напослетку. – Хајде да певамо.

– Нећу.

– А што? Ето, ја те молим!

– Па баш и ти. Нећу.

– Али кад те ја молим? – пита он слободније и приступа јој.

– А што ме љутиш? – говори она, па се тад насмеје од срца и, тобож срдита, прилази му. – Хајде. Почни!

И почну. Запевају песму која се тада најрадије певала. Гласови им чисти и дрхте од радости. Руке им лете на рад, а околином се разлежу речи песме:

*Вештар душе, вештар душе, ал' – каймер мирише;
Драћи драјој, драћи драјој сийну књију йише!*

¹ Филизићи – кидаћи изданке на коренима дувана.

– Цвет – о – о! – кликће Стојан и одмиче се од ње, да би је боље видео.

– Шта ти је? – пита га она враголасто.

– Ти си, ти – моја!

– Ех! – нехотице, изненада полети јој усклик из дна груди. И брзо се сагиње да сакрије радост и као крв румене образе. – Немој, Стојане! Хајде да се ради.

– Не, не... – муца он. И остраг, испод пазуха, хвата је и стиска... Она се отима, извија, брани, али тако мало, малаксало, да му се баш тиме још више подаје и привија уза њ.

– Немој. доста је, доста, слатки Стојане... – шапуће она и крије лице. Доста... видеће ко... ох!

– Још, још. Дај! – грца Стојан и све је више стиска, грли и љуби где стигне.

– Та доста... Ох, баш си ти?! ... И, изнемогла, обамрла, блажена, предаје му се и пружа му онда час леви, час десни образ, да га он целива наизменце.

Али једне јесени, увече, рекоше јој да се лепо обуче и накити. Затим изиђе Стојанов отац, узео је за руку и уведе у гостинску собу.

– Љуби у руку! – рече јој и показа на људе који беху ту. Она клецну, погледа га преклињући престашено и хтеде пасти, али његов оштар поглед и суров израз лица повратише јој снагу. И, једва идући, пољуби све оне људе у руку. Они је дариваше, па чак и Стојанов отац, на изненађење свију, пољуби је у чело и извади велики дукат – дублу.

– Нека ти је срећно, ћерко, и дуговечно. У мојој кући јела си дрвеном кашиком, а у твојој сребрном, да Бог дâ.

И изведоше је. Она паде. Целу ноћ није знала за себе. Од тога дана до свадбе Стојана никако није видела. И удаде се. Пође за овим Јованом, човеком истина не сиротим, али удовцем, тврдицом и преким до зла Бога... Срце јој хтеде

пући, али јака природа и вечит, тежак, свакодневни рад победише... Угуши све што беше. Али ето сад, од неко доба, опет он, тај исти Стојан, гледа, вреба згоде да се с њом нађе, види и разговара. А она не може да га гледа ни да слуша тај његов мек, више женски глас. Но и он се није усрећио. Оженили га богатом девојком, из знане куће. Али као да га и нису оженили, јер он отада никад да се скраси код куће. Жену ни да погледа, већ увек, тобож послом, бежи у села, код чивчија, где су њихове њиве, и тамо остаје по читаве недеље. Шта ти нису радили, само да га замилују са женом, али ништа не помаже. Прскали га неком водом, чини ми се од татуле, давали му биља, водили манастирима и међу врачаре, али он никако да постане разговорнији, живљи и бољи. Увек само ћути, ради, допушта матери да ради с њим шта хоће. Ни с ким се не препире. Отац му да побесни. Једном га истукао на мртво име и истерао. Отада нико није смео његово име у кући да спомене. Мати му, сирота, да пресвисне од туге и срама. Молила га, преклињала, да бар њој, ако оцу или коме другом неће, каже зашто бежи од куће и жене, али узалуд... И ко зна докле би то тако трајало, да родбина младина, кад виде у чему је ствар, не поче искати да им се девојка, иако венчана, врати натраг. Јер, веле, нису они њу дали за њега старог и његову кућу, већ за Стојана... Тада га дозвољава отац к себи, не знајући шта да чини.

– Седи! – рекао му мрко и показао место ДО себе на миндерлуку.

Стојан, као увек, само стао пред њим.

– Нека – одговори му – Могу и да стојим.

– Седи до мене, седи ко што приличи мужу, домаћину!

– И реч „домаћин” нагласи. Стојан је покорно ћутао и није сео.

– Седи и говори! – Одједном је плануо старац и скочио са свог места. – Јеси онемио, да Бог дâ! Говори, хоћу да чујем,

видим: да ли знаш, да ли умеш да говориш; хоћу да ти чујем глас... Да знам, жив ли си?!

– Шта да ти говорим? – шану Стојан и, готов на све, слегну раменима.

– Шта, шта???... – убрзао старац и почео, сав накомстрешен и гужвајући свој гуњ, да се надноси јаросно над њиме. – И још питаш, питаш? Убићу те, бре, убићу, никакав сине! – И диже песницу. – Зар ја то да дочекам, да ми девојку, венчану, натраг одведу?... И то ја, ја?!... Говори, казуј! – И ухвати га бесно за прса, те га поче да дрмуса, гњави. – Казуј... Убићу те, убићу те! Бар да те не гледам таквог!...

– Уби ме!

Старац одскочи од њега.

– Да те убијем? И хоћу, сад, ево! – И поче да се врти по соби, као да нешто тражи чиме ће га убити. Стојан само ћути, погнуо главу и чека... – Хоћу, ево, сад! – говори старац и одједном викну: – Не, бре, синко! Немој тако, молим те!... Ево ја, ја те молим! – И дршћући, сагао се пред Стојаном, скинуо капу, те му се бела коса расула по врату и раменима. – Ево на. Уби ти мене... Ти ме уби! – Грцао је старац, а руке му, плећа, глава, цело тело дрхтало је.

Стојан, на све готов, спреман, само не на то – његову, очеву молбу, тргао се преплашено:

– Не...! – И пригну се да га дигне, усправи; али кад спази чак и крупне, вруће сузе како из старчева ока капљу и падају му на руке, он устукну, препаде се и побеже из собе.

И од тога дана за неколико месеца Стојан се поправио, замиловао са женом и отпочео да живи кô други ожењени луди. Седео је код куће, надгледао рад и ишао понекад са женом и матером по родбини и саборима... И сви се томе зарадоваше. Али ево, опет, откад настаде лето – ко зна шта му би? – он отпоче поново да иде као и пре по пољу, селу, и тамо да остаје дуже и – што је најважније и најстрашније

за њу, Цвету, он поче долазити к њој. Истина, да је долазио свакад с њеним мужем, али је ипак она знала, осећала, зашто он долази. Увек је гледао да се нађу. Ако она пође на њиву, он би издалека ишао за њом, обилазио путеве, само како би изгледало да се случајно сретају. И ма да јој, сем уобичајених поздрава, никад друго онако што није казао, ипак се она бојала. Не могла је да га види, а да је не прођу језа и страх. Само кад га сагледа где се примиче к њој, а очију не скида, трепће, и око уста игра му неки болан, учмао осмех – њој се срце стеже, снага устрепти и сузе полете... Себе је одавна прежалила, већ кад га види таквога, дође јој да њега жали, оплакује. Али мора да се уздржава, чини се силом строга и увек груба према њему, јер ко зна шта би онда било, да не ради тако? Али све узалуд. Истина, свакад, кад год дође њој, заклиње се да више неће други пут долазити, а опет долази, опет!... Ах, а од прошлих дана остао му само леп, звучан, мек глас. Ретко је од тада певао. Али сада, кад год би запевао, певао је тако тужно и изразито, да би сви падали у севдах... Колико пута, само она, у зору, кад месечина сја, гледа га кроз свој прозор, где издалека, на коњу, с паше долази кући и пева тихо, јасно, тужно... пева он, а ниоткуда гласа, само месечина сја и трепти. А њој тада дође – сачувај Боже, као нека напаст! – да и она, као што се у причама казује, полети, седне до њега на коња, обгрли га, и да обоје, загрљени, на месечини, преко поља и гора побегну далеко, далеко!...

– На месечини, загрљени, далеко, далеко!... – несвесно отпоче Цвета да шапуће гласно, нихајући се напред и сти скајући прса. – На месечини... Јаох! – крикну она сва пре-страшена и одступи корак уплашено, кад спази себе и око-лину осветљену од месеца, који беше за то време давно изишао и све обасјао.

– Боже мој, Господе! ... Господе Боже, света Богородице... Господе, Господе... Боже, шта је ово! – шапташе она дршћући од страха и кријући поглед од светлости. – Умудри ме, слатки Господе! ... Ох, грешна и црна ја! – И мисао о грешности, мучењу на оном свету због таквих нечистих мисли, све то изиђе пред њу у црној и страшној боји... И да би себе колико толико умирила, оправдала, диже се, па гледајући у осветљену околину, пратећи месечево јурење преко чиста неба, поче да се крсти, метанише, шапуће молитве од злих духова, напасти и нечисте крви... А светлост је обасјавала сву: њен витак стас, широка рамена, лепо развијено и зажарено лице с врелим устима и црним, тамним, доста упалим и ужагреним очима... Она се крстила, метанисала, а месец је сјао и обасјавао све. А као да је са светлошћу дошао и живот. Са свију страна чуо се жагор, вика, дозивање и песма овог ноћног, раденог света. Осветљена пространа поља, благе удолице, река и потоци с високим тополама и густим врбама, све се покренуло, као дахнуло, и учас се осетио онај тих и кô балсам ноћни миомир. Цвета се крстила, дрхтала, слушала у даљини како жубори река, шуштање лишћа, коње како спутани пасу, ударце мотике... Слушала је, стрепила, а ништа није могла да ради. Мисао о своме греху, што је о томе, њему, Стојану, мислила, памет јој обузе и сву испуни неописаном тугом и страхом. Стајала је као укопана, наслоњена на мотику, и ништа није видеала, па чак ни воду која је дошла и, роморећи, шуштећи, упадајући у суве, жедне рупице, текла у другу, суседну њиву... И одједном, усред ове бљештаве сјајности и ноћи, један јасан и тужан глас уздиже се, затрепта и разастре се на све стране.

Цвета је већ знала, и обамре.

– У-у-ух! – стресе се она и поклопи се ничке на земљу.

... „Хеј Стојане! Чуј, Стојан пева!“ као одговор на његову песму чуше се одасвуд одушевљени узвици и гласи.

И заиста то беше Стојан који, удаљен, идући ваљда кући, певаше ону исту песму:

*Вей̄ар душе, вей̄ар душе, ал' – кай̄мер мирише;
Дра̄и гра̄ој, дра̄и гра̄ој сӣнну књӣу иише!*

– Ох доста, доста! ... – Као и себи и њему поче бесвесно шапутати Цвета, онако поклопљена, згурена, стискајући прса и гушећи се од суза и наврелих осећаја. И не могући да издржи више, бесно, махнито љубљаше и угризаше прса, гојне мишице на руци, гурајући песницу у уста, као да би спречила оно што из ње избијаше и сву је обузимаше... Међутим, песма једнако брујаше. Стојан певаше тако и изразито и тужно као никад дотле. Његов јасан глас трепераше и гроташе, уз носећи се у обасјане, блештаве висине ове тихе и сјајне ноћи...

*Да знајеш, моме, мори, да знајеш
Каква је жалба, мори, за младос̄и?!*

Чу се где запева он.

– Жалба! ... – дахну силно Цвета. И сломљена, побеђена диже главу, зину пут Стојана откуд долажаше његов глас, те као да хтеде да и последњи акорд његова гласа, којег несташе, упије у себе.

– Вода дошла, а ти? – трже је мужевљев глас. Учас беше дотрчао Јован, радостан што је једва довео воду. Али кад спази како она није пазила нити отворала бразде, да би вода у њих ишла и натапала их, већ их оставила те вода отишла на страну, у суседну њиву, он се зграну, уздиже мотику и, сав цептећи од јада и беса, устреми се на њу. – Шта је ово, а-а-а? – зачича он.

– Не, Јоване! – поче она да муца, јер тек сад виде да је на воду била сасвим заборавила. И, осећајући се крива, очекујући ударац за то, само је заклањала главу и мучила се да пред њим устане. И, не знајући чиме да се изговори, поче га молити: Немој, болна сам! Њено обасјано и зажарено лице, угрижена уста, вреле очи, коса у неред, јелек раскопчан, све то учини, те Јовану сину мисао да је можда она трудна и баш сад осетила чедо под појасом. Он спусти мотику и задрхта радостан.

– Па шта ти је?

– Ох не знаш ти! – груну она у јаук и силан плач. – Не знаш!

Јовану се учини то као прекор: што је он, ма да види каква је, трудна, опет гони ноћу да ради.

– Та не плачи! Што не кажеш, па да те оставим дома. Чекај! – рече он меко и саже се, узе је у наручје, однесе до међе, положи, скину са себе гуњ и покри је, да не озебе, затим брзо отрча и врати воду...

– Ама доста, не плачи. Не дој се. Проћи ће то – храбраше је он натапајући водом бразде и слушајући како она грца, плаче и дунца...